

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

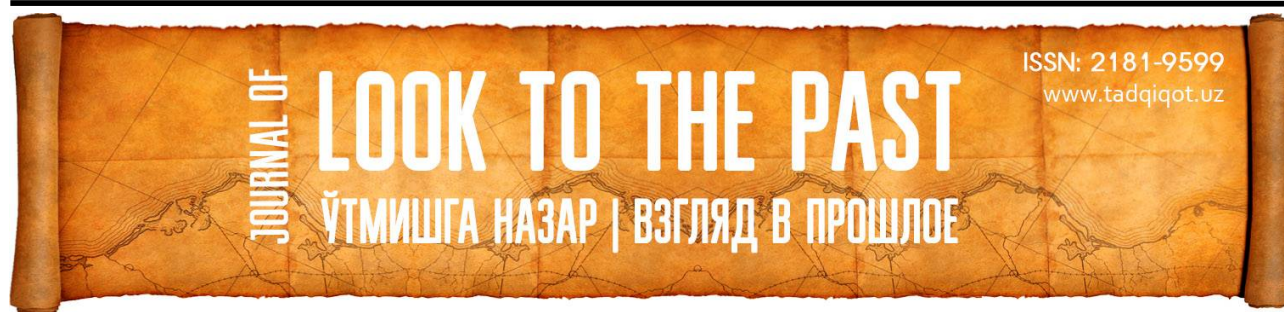
Иноятowa Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шохистахон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG'ORISH TIZIMIGA OID MA'LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG'LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Ахмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o'g'li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKLIGI MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Шаходат Абдукаххаровна Рузматова,
Кўкон ДПИ, Тарих кафедраси ўқитувчиси

ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.)

For citation: Shakhodat A. Ruzmatova. OCCUPATION OF THE KOKAN KHANATE BY TSARIST RUSSIA AND ITS INFLUENCE ON THE ETHNIC PROCESS OF THE POPULATION OF THE KHANATE (1865-1876 y.). Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425785>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада подшо Россияси томонидан Қўқон хонлигининг босиб олинishi натижасида аҳоли этник таркибида рўй берган ўзгаришлар ўрганилган. Жумладан, кўчириш сиесати ва унинг оқибатида европа ва славян халқларининг хонлик ҳудудига жойлаштирилиши, улар учун янги шаҳарларнинг барпо этилиши, маҳаллий аҳоли демографик жараенларига, турмуш тарзига, урф-одатларига таъсири ўрганилган. Бундан ташқари, нафақат подшо Россияси ҳудудидан, балки ушбу даврга келиб Чин империясининг босқинчилик юришлари натижасида Шарқий Туркистон ҳудудларидан дунган ва уйғур халқларининг Фарғона водийсига келиб ўрнашиши жараенлари ҳам еритилган.

Калит сўзлар: М. Г. Черняев, Алимкул, фон Кауфман, М. Д. Скобелев, Туркистон генерал-губернаторлиги, дунган, уйғур, арман, жўхит(яхудий), Шарқий Туркистон, татар, шарқий славян халқлари, лўлилар, ўтрок, кўчманчи, А. Л. Кун.

Шаходат Абдукаххаровна Рузматова,

Кокандский ГПИ, преподаватель кафедры Истории

ОККУПАЦИЯ КОКАНДСКОГО ХАНСТВА ЦАРСКОЙ РОССИЕЙ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭТНИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС НАСЕЛЕНИЯ ХАНСТВА (1865-1876 гг.)

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются изменения в этническом составе населения в результате завоевания Кокандского ханства царской Россией. В частности, изучалась переселенческая политика и ее влияние на расселение европейских и славянских народов на территории ханства, строительство для них новых городов, влияние на демографические процессы, образ жизни и обычаи местного населения. Кроме того, изучается переселение народов не только с территории Царской России, но и с территорий Восточного Туркестана, т.к. к этому периоду в результате завоевательных походов империи Чин на Восточный Туркестан, дунганы и уйгуры начали переселяться в Ферганскую долину.

Ключевые слова: М.Г.Черняев, Алимкул, фон Кауфман, М. Д. Скобелев, Туркестанское Генерал-губернаторство, дунгане, уйгуры, армяне, джухиты (евреи), Восточный Туркестан, татары, восточнославянские народы, цыгане, оседлые, кочевники, А. Л. Кун.

Shakhodat A. Ruzmatova,
Kokand State Pedagogical Institute,
teacher of the Department of History

OCCUPATION OF THE KOKAN KHANATE BY TSARIST RUSSIA AND ITS INFLUENCE ON THE ETHNIC PROCESS OF THE POPULATION OF THE KHANATE (1865-1876 y.)

ABSTRACT

This article examines changes in the ethnic composition of the population as a result of the conquest of the Kokand Khanate by Tsarist Russia. In particular, the resettlement policy and its impact on the settlement of European and Slavic peoples in the territory of the Khanate, the construction of new cities for them, and the impact on demographic processes, lifestyle and customs of the local population were studied. In addition, the resettlement of peoples is being studied not only from the territory of Tsarist Russia, but also from the territories of East Turkestan, because By this period, as a result of the conquests of the Chin Empire in East Turkestan, the Dungans and Uyghurs began to move to the Fergana Valley.

Index Terms: M. G. Chernyaev, Alimkul, von Kaufman, M. D. Skobelev, Turkestan General Government, Dungans, Uighurs, Armenians, Dzhukhits (Jews), East Turkestan, Tatars, East Slavic peoples, gypsies, sedentary, nomads, A. L. Kuhn.

1. Мавзунинг долзарблиги:

Демографик жараёнларни таҳлил қилиш, уларнинг истиқболларини белгилаш, жамият тараққиётини режалаштиришда аҳоли ўсиши билан боғлиқ статистик маълумотлар муҳим аҳамият касб этади. Бугунги глобал ахборот даврида жаҳонда юз бераётган демографик жараёнларни теран англашда турли даврларда халқларнинг яшаши, кўчиши, кўпайиши билан боғлиқ тадқиқотларга эҳтиёж ортиб бормокда. Демографик жараёнлар (туғилиш, ўлим, никоҳ ва ажралиш, оиланинг демографик хусусиятлари, аҳолининг ёш-жинсий ва оилавий таркиби, демографик майл) ва уларнинг тарихий омилларини ўрганишга бағишланган ишлар алоҳида ўринни эгаллайди. Чикарилган хулосалар бугунги кунда демография соҳасида олиб борилаётган давлат сиёсатининг устувор йўналишларини белгиланишига кўмаклашади. Шу жиҳатдан, Қўқон хонлиги тарихий демографиясини ўрганиш бугунги кунгача Ўрта Осиё худудида аҳоли яшаши, кўчиши, жойлашуви, кўпайиши ва камайиши билан боғлиқ тадқиқотий жараёнларни ойдинлаштиришга хизмат қилиши билан долзарбдир.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Тадқиқотни тарихий манбалар ва адабиётлар асосида объективлик, тарихийлик, холислик, илмийлик ва замонавийлик тамойилларига риоя қилган ҳолда амалга оширишга ҳаракат қилинган. Шунингдек, тадқиқотни амалга оширишда қиёсий таҳлил, танқидий таҳлил, мантик, семантик ва прагматик таҳлил усулларида фойдаланилган.

3. Тадқиқот натижалари:

XIX асрнинг 2-ярмига келиб подшо Россияси иқтисодиёти пахта, хом-ашё, арзон бозор ва бошқаларга кескин эҳтиёж сеза бошлади. Бу вақтга келиб эса империя ҳарбий вазирлигида ўзбек хонликларининг иқтисодий ва сиёсий аҳволига оид жосуслик маълумотлари етарлича тўпланган эди. Граф Н. Игнатъевнинг Қўқон хонлигига қарши ҳарбий ҳаракатлар бошлаш таклифига кўра, Россия 1860 йилда хонликка қарши уруш ҳаракатларини бошлаб юборади.

Рус армияси генераллар М. Г. Черняев, М. Г. Лерхе, А. О. Дебу, Д. А. Колпаковский бошчилигида 1864 йилда Авлиёота, Чимкент, Ясси шаҳарлари учун қажнатқич урушларни олиб боради. Уларга қарши Амир ул-лашкар Алимкул қарши жанглари олиб боради. Шунга

карамасдан рус армияси 1864 йил 1 майда Авлиётани, 12 июнда Яссини, 22 сентябрда эса Чимкентни босиб олишга муваффақ бўлади[1: 42-б.]. 1865 йил 17 майда эса 2 кунлик оғир жанглардан сўнг Тошкент ҳам таслим бўлади[1: 45-б.].

1876 йил 19 февралда Туркистон генерал-губернатори К. П. фон Кауфман томонидан Пўлатхон бошчилигидаги кўзғолон бостирилгач, хонлик мустақиллигини бутунлай йўқотди ва император буйруғи билан М. Д. Скобелев бошчилигидаги Фарғона вилоятига айлантирилди[1: 65-б.].

Босиб олинган ҳудудларда руслар учун алоҳида шаҳарлар қурилади. Тошкентнинг аҳоли яшайдиган эски шаҳар ҳудуди 30 кв. верст.ни ташкил этган бўлса, янги руслар учун қурилатган шаҳар ҳудуди ҳам 30 кв.верст.ни ташкил қилган. Янги шаҳар ўрнида илгари хон ўрдаси жойлашган бўлиб, унинг ичида Қўқон қўшини сарбозлари, уларнинг уйлари, порох омборлари, шаҳар бошқарувчиси бекнинг кошонаси ва бошқа ҳарбий эҳтиёж учун бинолар, бундан ташқари боғ ва экинлар учун катта ер ҳудудлари мавжуд бўлган. Хонлик ҳукуматига қарашли бўлган ерлар тўғридан-тўғри рус ҳукуматига ўтган, хусусий мулклар эса эгаларидан шаҳар бошқармаси ва кўчиб келган рус аҳоли томонидан сотиб олинган. 1865-1867 йилларда маҳаллий аҳолидан Бўзсув ва Чоули сойлари ўртасидаги ерлар сотиб олинган бўлса, рус аҳолиси кўпайиши натижасида кейинчалик Чоули ва Салор оралиғидаги ерлар ҳам генерал-губернатор фон-Кауфман буйруғи билан маҳаллий аҳолидан сотиб олинган. 1865 йилнинг августидаёқ генерал Черняев қиш вақтида қўшинни жойлаштириш учун қароргоҳ қура бошлаган. 1866-1867 йилларда рус аҳолиси учун ажратилган ҳудудда 200 та хусусий бинолар қурилган бўлса, 1869 йилга келиб улар сони 500 тани ташкил этган[2: 71-73-б.].

Шу билан бир қаторда капиталистик муносабатлар ҳам шакллана бошлаган. 1871 йилдаёқ Тошкент ҳудудида 9 та корхона ишга туширилган бўлиб, уларда 628 та ишчи ишлаган. Ишчиларнинг $\frac{1}{4}$ қисмини маҳаллий аҳоли ташкил қилган. Шу тариқа Ўзбекистонда илк ишчилар синфи шакллана бошлади[3: 181-б.].

Қўқон хонлиги Россия империяси томонидан босиб олинганидан сўнг Шарқий Туркистон ҳудудларидан уйғур, дунган ва бошқа халқлар Фарғона водийси ҳудудларига кўчиб ўтади. Чунки, 1877 йилда Қошғар ҳукмдори Ёқуббекнинг вафоти натижасида ички ғалаёнлар бошланиб кетади. Бундан фойдаланган Чин империяси босқинчилик юришларини бошлайди[4: 189-190-б.]. Ушбу даврда Ўш орқали 5675 (4413 эркак, 1262 аёл) нафар киши Фарғона водийсига кириб келган. Шулардан Ўшда 1273 нафар дунган, 959 нафар сарт ва уйғурлар яшаш учун қолган[5: 84-б.].

XIX асрга оид статистик маълумотлар таҳлилига кўра, Россия империясининг Туркистон ўлкасига қарашли Фарғона вилоятида яшаётган умумий аҳолининг 62.47% ини ўзбек, 26.3% ини қирғиз ва 11.23% ини бошқа этник жамоа вакиллари (хусусан, тожиклар, уйғурлар, татарлар, қорақалпоқлар, шарқий славян халқлари, лўлилар, яхудийлар) ташкил этади[6: 55-76-б.]. Шунингдек, юзлар XIX-XX аср бошларида Фарғона водийсида яшаган йирик туркий тилли ўзбек қабилаларидан ҳисобланган. Бу даврда уларнинг асосий қисми водий ҳудудига туташ бўлган Ўратепа ва Зомин ҳудудларида яшаганлар. Тожиклар эса Ўрта Осиё, жумладан, Фарғона водийсининг энг қадимги этносларидан бири ҳисобланади. Қўқон хонлигига қарашли Хўжанд, Конибодом, Исфара ҳудудлари аҳолиси асосан тожиклардан иборат бўлган. Шаҳарлик тожиклар туркий тилли халқларга сингиб, ўз тиллари ва одатларини унута бошлаганлар[7: 180-181-б.].

Россия босқини ва Туркистон генерал губернаторлиги ташкил топганидан сўнг хонлик ҳудудларига яхудийлар ҳамда арманлар, бошқа миллатларнинг вакиллари ҳам келиб яшаганлар[8: 59-б.].

XVIII асрнинг иккичи ярмидан эътиборан, айниқса XIX асрнинг иккинчи ярмида, Хитой ҳукуматига қарши кўтарилган кўзғолон мағлубиятга учраганидан кейин Шарқий Туркистоннинг кўплаб аҳолиси, хусусан, уйғур оилалари Фарғона водийсига кўчиб ўтади.

Шарқий Туркистондаги сиёсий вазият туфайли Хитойнинг Шаньси ва Ганьсу вилоятларида яшовчи бир гуруҳ дунганлар Ўрта Осиёнинг қатор ҳудудларига, хусусан,

Фарғона водийсига кўчиб ўтишга мажбур бўлди. 1877 йил декабрь ойида 1273 нафар дунган худудга келиб ўрнашган[4: 190-б.].

1862-1878 йиллар мобайнида кўплаб дунган оилалари Фарғона водийсига келиб жойлашди. Дунган қочоқларининг асосий қисми рус маъмурлари томонидан дастлаб Ўш шаҳри яқинига жойлаштирилган. Кейинчалик, улар Ўш вилояти Қорасув тумани худудида ўзларининг қишлоқларини барпо этиб, бу ерда турғун бўлиб қолдилар.

XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб яхудийлар хонлик худудларига кириб ўрнаша бошлаганлар ва асосан савдо билан шуғулланганлар[9: 420-б.]. Ўрта Осиё яхудийларини маҳаллий аҳоли “жўхит” этноними билан атаганлар. Улар ушбу ўлканинг қадимги аҳолисидан бири ҳисобланган. Ўрта Осиё яхудийларининг катта гуруҳи Самарқанд ва Бухоро шаҳарларида яшаганлар. Айнан шу шаҳарлардан, кейинчалик, Фарғона водийси шаҳарларига ҳам кўчиб келиб жойлашганлар. Масалан, XIX асрнинг бошларида Бухоро шаҳрида яшаган бир гуруҳ яхудий(жўхит)лар Марғилон шаҳрига келиб ўрнашган. XIX асрнинг биринчи ярмида яна бошқа бир гуруҳ яхудийлар Самарқанд ва Бухоро шаҳарларидан водий шаҳарларига кўчиб келади[6: 55-76-б.].

А. Л. Куннинг 1876 йили берган маълумотига кўра, хонлик аҳолиси таркиби куйидагича бўлган: ўтроқ аҳоли уйлари сони 132000, кўчманчи аҳоли уйлари сони 60000, ҳаммаси бўлиб 192000 уй ва 960000 ёки бир миллион атрофида истиқомат қилувчи аҳоли. А. Л. Куннинг ўзи юқоридаги рақамларда адашган бўлиши мумкинлигини айтади, чунки Ўш ва Ўзган шаҳарлари яқинида яшовчи кўчманчи қирғизларнинг овуллари сонини аниқлай олмаган. Бунга сабаб, улар йилнинг ярмини Қўқон атрофида, ярмини эса Қошғар худудларида ўтказишган[10: 59-70-б.].

Туркистон генерал-губернаторлиги худудининг бир қисми Фарғона водийсига тўғри келган. Чунки айтиш тузилма собиқ Қўқон хонлиги (1709–1876) худудида ташкил топган ва Фарғона водийси унинг аҳолиси таркибининг асосий қисмини ташкил қилган.

1865-1876 йиллар чор Россиясининг хонлик худудларига босқини даври саналади ва унинг хонлик аҳолиси этник жараёнига таъсири кейинчалик бутун этник харитасини ҳам ўзгаришига олиб келгани маълум. Бу босқин натижасида худудга руслар билан бирга европалик аҳолининг ҳам кириб келишини кўриш мумкин. Хонликнинг собиқ шаҳарларига Европа ва рус миллатига мансуб аҳоли учун алоҳида шаҳарчалар барпо этилди. Маҳаллий аҳоли турмуш тарзига Европача ҳаёт, янги дин ва маданий ўзгаришлар ҳам кириб келиб шакллана бошлади. Кейинчалик рус ва европалик аҳолини кўчириш сиёсати натижасида аҳолининг бутун этник таркиби ва кўриниши ўзгариб кетиши кузатилади.

Айтиш лозимки, хонлик ташкил топгунга қадар водий этник жиҳатдан турли халқ ва элатлардан ташкил топган бўлса ҳам улардан асосийларини туркийлар ва ориёний тожиклар қатлами ташкил қилган. Мўғуллар босқини билан келиб қолган этнослар ҳам кўпинча туркий-чигатой гуруҳлари таркибига қўшилиб кетган. XVI асрнинг бошларидан Дашти қипчоқ ўзбеклари, XVII асрнинг биринчи чорагида жунғор-қалмиқлар босими остида қозоқ жузларининг турли қабилалари водий ва кейинчалик хонлик таркибига кирган худудларга келиб ўрнашган.

Кейинги даврда Қўқон хонлари забт этган янги худудлар ҳам айнан шундай этник кўринишга эга бўлгани маълум.

4. Хулоса:

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, хонликнинг этник таркиби ва аҳолисининг турмуш тарзи, страталари, юмуш ва машғулотлари рус босқини даврида ва унинг оқибатида кескин ўзгарди. Европалик аҳолининг кириб келиши, янги дунёқараш ва янги динларнинг руслар босиб олинган худудларда мақом топиши этник жараёнларга каттиқ таъсир қилган. Шаҳарлар янги ва эски (Европа ва Осиё) қисмларга бўлиниши маҳаллий аҳоли ўртасида барпо этилган тўғон – бегона тил, дин, элат ва миллатлардан, уларнинг ўзга маданий қадриятларидан ташкил топган эди. Хонликнинг тез орада барҳам берилиши эса аҳоли турмуш тарзининг уйғунликка эмас, қарама-қаршиликка олиб келиши натижасида “Вабо воқеаси”, “Дукчи эшон” қўзғолони каби ҳодисаларга олиб келди.

Иқтибослар/ Сноски/References:

1. Саламов Ш. Туркестан и Южный Кавказ XIX-XX вв. – Ташкент: Янги аср авлоди, 2015. – С. 42. (Salamov Sh. Turkestan and South Caucasus XIX-XX centuries. - Tashkent: New age generation, 2015. - S. 42.)
2. Добросмыслов А. И. Ташкент в прошлом и настоящем. Исторический очерк. – Ташкент, 1912. – С. 71-73. (Dobrosmyslov A. I. Tashkent and proshlom i nastoyashchem. Historical essay. - Tashkent, 1912. - S. 71-73.)
3. Соколов Ю. А. Ташкент, ташкентцы и Россия. – Ташкент: Узбекистан, 1965. – С. 181. (Yu. Sokolov. A. Tashkent, tashkentsy i Russia. - Tashkent: Uzbekistan, 1965. - S. 181.)
4. Губаева С. С. Ферганская долина (Этнические процессы на рубеже XIX-XX вв.). – С. 189-190. (Gubaeva S. S. Ferganskaya dolina (Etnicheskie processy na rubeje XIX-XX vv.). - S. 189-190.)
5. Губаева С. С. Население Ферганской долины в конце XIX-начале XX вв. – С. 84. (Gubaeva S. S. Settlement of the Fergana Valley in the 19th and 20th centuries. - S. 84.)
6. Абдуллаев У., Валихонова Г. Фарғона водийси аҳолиси. – Б. 55-76. Яна қаралсин: Георги И. Описание всех обитających в Российском государстве народов. Часть вторая. О народах татарского племени. – Спб.: Императорская академия наук, 1799. – С. 178. (Abdullaev U., Valikhonova G. Residents of Fergana Valley. - B. 55-76. Look again: George I. Description of all citizens of Russia. Chast vtoraya. O narodakh Tatarskogo plemeni. - Spb.: Imperatorskaya akademiya nauk, 1799. - S. 178.)
7. Иванов П. П. Очерки по истории Средней Азии. – С. 180-181. (Ivanov P. P. Ocherki po istorii Sredney Azii. - S. 180-181.)
8. Вохидов Ш. Қўқон хонлигида тарихнавислик. – Б. 59. (Vokhidov Sh. Historiography in the Kokan Khanate. - B. 59.)
9. История Узбекистана (XVI- первая половина XIX века). – С. 420. (History of Uzbekistan (XVI-first half of XIX century). - S. 420.)
10. Кун А. Л. Очерк Кокандского ханства. // ТС, т.23. – С. 59-70. (Day A. L. Essay Kokanskogo Khanstva. // TS, p. 23. - S. 59-70.)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000